

**LOZAN'IN "AZINLIKLARIN KORUNMASI"
BÖLÜMÜNÜ YENİDEN OKURKEN**

Doç. Dr. Baskın ORAN

A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
Cilt 49, Sayı 3-4, Haziran - Aralık 1994
Prof. Dr. Yılmaz Günel'a Armağan'dan

Ayrı Baskı

A.Ü. SIYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ BASIMEVİ, ANKARA - 1995

LOZAN'IN "AZINLIKLARIN KORUNMASI" BÖLÜMÜNÜ YENİDEN OKURKEN

Doç. Dr. Baskın ORAN*

GİRİŞ

"Bir yandan, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, ve öte yandan, Türkiye" arasında 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmış olan Lozan (Lausanne) Barış Antlaşması, Türkiye Devleti'nin uluslararası planda kuruluşunu belgeleyen metindir.

Bu önemli belgenin "Kesim III, Azınlıkların Korunması" başlığını taşıyan 37.-45. maddeleri¹, Lozan'ın imzalandığı tarihte çok önemli bir sorun olarak azınlıklar konusunu düzenlemiş ve Türkiye'nin iç azınlıklarının, bu arada da Yunanistan'da bulunan dış azınlığının (Batı Trakya) statüsünü saptamıştır.

1923 yılında kabul edilmiş bu hükümler, 1989'da Soğuk Savaş'ın Batı kampının kesin zaferiyle sonuçlanmasından sonra Türkiye için her zamankinden büyük önem kazanmış durumdadır. Azınlıkların korunması konusu, "Yeni Dünya Düzeni"nin insan haklarına verdiği olağanüstü önem sonucu 1990'ların ortalarında Türkiye'nin diplomatik ilişkilerinde başlıca konu haline gelmiştir.

Türkiye'de Lozan'ın bu yönü konusunda bugüne değin genel kabul gören görüşler, doğru olmakla birlikte, eksiktir ve her eksik şey gibi, son tahlilde yanlış olmaktan kurtulamamaktadır. Konferans sırasında Türkiye baştemsilcisi İsmet Paşa'nın (İnönü) büyük çabalarıyla elde edilen sonuçların doğru yoruma kavuşturulması ve gereği gibi uygulanması, Batı dünyasıyla diplomatik ilişkileri gittikçe sıklaşan Türkiye'nin uygar

* A.O. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Bkz. Seha L. Meray (çev.), *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, Takım II, Cilt 2, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1973, s. 11-14. Bu maddeler, şu kitabın ekinde de görülebilir. Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Güncelleştirilmiş İkinci Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, Ekim 1991 (s. 330-333).

lkeler nezdinde birinci sınıf devlet muamelesi görmesi açısından yaşamsal önem taşımaktadır.

Bu eksikliklerin neler olduğuna geçmeden önce, azınlık hakları konusunun Türkiye'de çok da iyi bilinmediğini düşünerek birtakım teknik bilgiler vermek uygun olacaktır.

I- AZINLIK KAVRAMI VE AZINLIKLARIN KORUNMASI KONUSU

"Azınlık" kavramı, iki açıdan ele alınabilir: 1) Hukuksal, 2) Sosyopolitik.

Sosyopolitik bakımdan azınlık, "oğunluktan farklı özellikler taşıyan, sayı bakımından genellikle küçük olan ve kendini çoğunluktan farklı hissetmenin yanısıra çoğunluk tarafından ezildiği kanısını taşıyan" gruptur. Bu tanımda önemli olan "sayı" ğesi değildir. "Baskı" algılama öğesidir. Örneğin, daha düne kadar sürmüş olan **Apartheid** döneminde, nüfusun yüzde 80'ini oluşturan Siyahlar azınlıktır. Örneğin, kadınlar her toplumun yarısını oluştururlar ama, çoğu toplumlarda bir azınlıktırlar. Çünkü erkek toplumunun koyduğu kurallar ve oluşturduğu görenekler tarafından yoğun baskı altında tutulurlar. Türkiye'de kadınlar akşam karanlığından sonra sokağa ıkamıyorlarsa, ıkukları zaman rahatsız ediliyor ya da "O yolun yolcusu" muamelesi görüyorlarsa, birer azınlık mensubudurlar. Eşcinsellerin durumu da farklı değildir.

Burada konumuzu pluşturan, azınlık kavramının **hukuksal** açıdan incelenmesidir. Hukuksal bakımdan mutlaka vatandaş (nk, vatandaş olmayan "yabancı"dır ve bu da bambaşka bir hukuksal statü oluşturur) olması gereken azınlıkların statüsü ya ulusal yasalarla (rneğin, Norveç'te Sami azınlığın durumu) ya da uluslararası antlaşmalarla (Türkiye) saptanır. Bu saptama da bizi "uluslararası azınlık hakları" kavramına götürüyor.

Uluslararası alanda azınlık haklarının ortaya ıkışı, Reform hareketiyle birlikte 16. yüzyılda "dinsel azınlıklar" kavramının doğuşu üzerinedir. Din Savaşları sonunda taraflar dinsel azınlıkların ortadan kaldırılmasının olanaksız olduğunu gördüler ve bu insanları kendi çıkardıkları belgelerle koruma altına aldılar. Bunların ilki, Katolik Fransa'nın çıkardığı **Nantes Fermanı**'dır (1598). 1606'da Viyana'da Macaristan kralı ile Transilvanya prensi arasında yapılan antlaşmayla uluslararası alana giren bu koruma, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yaygın biçimde uygulandı.

İlk önceleri, korumayı üstlenen tek bir büyük devletti. 1615 antlaşmasının 7. maddesiyle Avusturya, İmparatorluktaki Katoliklerin dinsel özgürlüğünü ve kiliseler kurabilmelerini sağlayarak kapıyı açtı. Üstelik, bu koruma yalnız Osmanlı vatandaşlarına değil, "hangi ülkenin uyruğu olursa olsun" biçiminde saėlanmıştı². Bunun nedeni de, değil olarak, o dönemin tutunum (**cohesion**) ideolojisinin din olması, "ulusal devlet" ve yurtlaşlık kavramlarının henüz önem taşımamasıydı.

² *Clément-Alexandre Rudesco, Etude sur la Question des Minorités de Race, de Langue et de Religion, Lausanne, Payot, 1929, s. 28'den F. Duparc, Recueil des traités et actes diplomatiques de la Porte, s. 79-80. Ayrıca Dragolioub, *Les Minorités, L'Etat et la Communauté Internationale*, Paris, Librairie Arthur Rousseau, 1924, s. 48.*

19. yüzyılda koruma kolektifleşti, yani "Büyük Devletler" tarafından ortaklaşa üstlenildi. Kırım Savaşı ardından yapılan Paris Antlaşması (1856), zımnen de olsa, İmparatorlukta Hristiyan azınlıkların korunmasını Avrupa Uyumu'na (Concert de l'Europe) bırakıyordu.

Bunun arkasından, uluslararası koruma, 1920'de çalışmaya başlayan **Milletler Cemiyeti** tarafından üstlenildi ki, konumuz olan Lozan Barış Antlaşması azınlık koruma hükümleri işte o dönemin ürünüdür.

Lozan'ı anlamak için bu dönemin azınlık koruma sistemine girmek gerekecektir.

II- LOZAN'IN NİTELİĞİ VE ORTAMI

Sistemin temel hukuksal yapısına bakıldığında, devletlerin kabul ettiği iki tür yükümlülük ortaya çıkmaktadır.

Birincisi, vatandaş olsun olmasın, o ülkede oturan herkesin yaşam, kişisel özgürlük ve dinsel hakları kabul edilmektedir.

İkincisi, soy, din ve dil bakımından farklılık gösteren vatandaşlar, yani azınlıklar ise, bunların dışında ve ötesinde birtakım haklara sahip olmaktadır. Bu kişiler, yasa karşısında eşit olmanın, kişisel ve siyasal haklara sahip olmanın yanısıra, kendi dillerini yayınlarda, mahkemelerde vb. yerlerde kullanabilecekler, giderlerini kendileri ödemek koşuluyla dinsel, eğitsel vb. kurumlar kurabilecekler, yoğun olarak bulundukları bölgelerdeki devlet ilkokullarında kendi dillerinde eğitim görebilecekler, eğitsel ve dinsel amaçlarla devletten hakkaniyet ölçüsünde para yardımı alabileceklerdi³.

Görüldüğü gibi, azınlıklar için iki farklı nitelikte hak söz konusuydu: **Birincisi**, bir ayrıma uğramaksızın diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip oluyorlardı. **İkincisi**, dillerini, geleneklerini vb. sürdürmeye yarayacak birtakım özel haklar elde ediyorlardı. "Negatif Haklar" diye anılan birincilerin yanında, "Pozitif Haklar" veya "Grup Hakları" diye anılan ikincilerin de sağlanması, azınlıkların ayrıcalık sahibi olmaları için değil, gerçek eşitlik sahibi olmaları için gerekli görülüyordu. Sistemle birlikte kurulan Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na göre, her iki tür hak birbirine simsıkı bağlıydı, çünkü azınlığın kendi kurumlarından yoksun olup kendisini bir azınlık yapan özü yitirmesi durumunda bu azınlıkla çoğunluk arasında gerçek bir eşitlik söz konusu olamazdı⁴.

³ Bkz. Oscar I. Janowsky, *Nationalities and National Minorities*, New York, The Macmillan Company, 1945, s. 112-115; Albert Masnata, *Nationalités et Fédéralisme*, Lausanne etc., Librairie Payot et Cie., 1933; Pablo de Azcaraté, *La Société des Nations et la Protection des Minorités*, Genève, Centre européen de la Dotation Carnegie pour la paix internationale, 1969, s. 19-20; United Nations, E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1, Francesco Capatorti, *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious, and Linguistic Minorities*, 1989, para. 99.

⁴ Tennent Harrington Bagley, *General Principles and Problems in the International Protection of Minorities*, Genève, Institut Universitaire de Hautes Etudes Internationales, 1950, s. 41'den PCIJ Series, A/B, no. 64, *Minority Schools in Albania*, s. 17.

Sistemin azınlık antlaşmalarında ve bildirilerinde iki tür güvence ortaya çıkmaktaydı. Birincisi, azınlık haklarıyla ilgili hükümler ülkenin temel yasalarından kabul ediliyor ve devlet bu hükümlerle çelişen hiçbir yasa vb. metin çıkarmama yükümlülüğü altına giriyordu. İkincisi, azınlık hükümleri Milletler Cemiyeti'nin uluslararası güvencesi altına konulmaktaydı. Buna göre, bu hükümler Cemiyet Konseyi'nin çoğunluk oyu olmadan değiştirilemiyordu. Yargı denetimine gelince, azınlık hükümlerini çiğnediği şikayet edilen ülke, anlaşmazlığın Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na götürülmesine itiraz edemiyordu. Divan'ın kararı da kesindi.

Lozan'ın azınlık koruma hükümleri bu sistemin bir parçası olarak ortaya çıktı ve doğal olarak, Birinci Dünya Savaşı sonrasında aşağıdaki iki küme antlaşmada standartlaşan azınlık koruma hükümlerine çok benzedi:

1) Birinci Dünya Savaşı sonunda "Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler" [BMOD] (Büyük Britanya, Fransa, İtalya ve Japonya) ile savaştan sonra yeni kurulan ya da topraklarını genişleten devletler (Polonya, Çekoslovakya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, Romanya ve Yunanistan) arasında imzalanarak "Azınlık Antlaşmaları" adını alan beş özel antlaşma;

2) Savaştan yenik olarak çıkan ülkelerle yenenler arasında imzalanan barış antlaşmalarına azınlık korumasına ilişkin olarak eklenen özel bölümler. Anımsanacağı gibi, bu antlaşmalar Avusturya'yla yapılan Saint-Germain-en-Laye (1919), Bulgaristan'la yapılan Neuilly-sur-Seine (1919), Macaristan'la yapılan Trianon (1919) ve Osmanlı İmparatorluğu'yla yapılan Sevr (Sèvres) Antlaşması'ydı (10 Ağustos 1920).

Bu sonuncu antlaşmada yer alan "Bölüm IV, Azınlıkların Korunması"⁵ hükümleri, dönemin standartlarından taşan ve Osmanlı İmparatorluğu'nu diğer ülkelerle karşılaştırılmayacak kadar zor duruma sokan nitelikler taşıyordu. Oysa, Lozan'da kabul edilen azınlık koruma hükümleri, Sevr'deki aşırılıkları ortadan kaldırmakla kalmadı, dönemin standart hükümlerini de yeni Türkiye Cumhuriyeti lehinde değiştirdi.

Savaş içindeki Ermeni oyunları yüzünden konmuş olan "geri dönme" hükümlerinin Lozan'ın 37.-45. maddelerinde yer almasının önlenmesinin yanı sıra, gerek Sevr'le karşılaştırma açısından gerekse dönemin standart azınlık koruma hükümlerini aşındırması açısından, Lozan'ın Türkiye lehinde getirdiği değişiklikler şu üç noktada toplanabilir:

1) Sevr'deki azınlık koruma hükümlerinde, başka bir devletle herhangi bir karşılıklılık olmaksızın, yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nun yükümlülükleri söz konusudur. Bu, standart bir azınlık koruma hükmüdür. Oysa Lozan'ın 45. maddesi, Yunanistan'la karşılıklılık esası koymakta, standardı aşındırmaktadır.

2) İlk yapılan azınlık koruma antlaşması olduğu için sonradan ötekilere örneklik eden Polonya-BMOD antlaşmasının 12. maddesinde "Polonya, yukarıdaki madde

⁵ Bu hükümler için bkz. Seha L. Meray - Osman Olcay (hazırlayanlar), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara, SBF Yayını, 1977, s. 85-89.

hükümlerinin... Milletler Cemiyeti güvencesi altına konmasını kabul eder" denmektedir ve dönemin standart hükmü de budur.

Oysa Sevr'de böyle bir durum yoktur. Azınlık koruma hükümlerinin uygulanmasının güvenceye alınması için Osmanlı Hükümetinin ne gibi önlemler alması gerektiğini, "Milletler Cemiyeti Konseyi ile birlikte inceledikten sonra saptayacak" olan, "Başlıca Müttefik Devletler"dir. Üstelik, "Osmanlı Hükümeti, bu konuda alınacak bütün kararları şimdiden kabul ettiğini" bildirmektedir (Md. 151). Yani, bir tek Osmanlı İmparatorluğu söz konusu olduğunda "Başlıca Müttefik Devletler" Konsey paranasını kullanmak gereğini duymaksızın işin içine doğrudan girivermektedir. Bir yazara göre bu durum, İmparatorluğun "... azınlıklar konusundaki sicili özellikle kötü olduğu için" böyledir⁶. Bununla birlikte, en azından aynı kuvvetté bir neden de, İmparatorluğun, kendisiyle antlaşma yapılan devletlerin en zayıf ve kötü durumda bulunanı olmasıdır.

Lozan, Sevr'in bu aşırılığını ortadan kaldırmış, dönemin standardını geri getirmiştir. Nitekim 44. maddede, bu bölümde getirilen azınlık koruma hükümlerinin yalnızca "Müslüman-olmayan" azınlıklarla ilgili maddelerinin uluslararası yükümlülük doğurduğu kabul edilmekte ve yalnızca bunlar Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altına konmaktadır.

3) En önemlisi, Sevr'de "azınlık" dendiği zaman "dil, soy ve din" azınlıkları (yani, bütün azınlıklar) söz konusudur ve bu da dönemin standardının özüdür. Oysa Lozan'da bu standart çok önemli biçimde aşındırılmış ve azınlık tanımı "Müslüman-olmayan" teriminden de anlaşıldığı gibi, yalnızca "din" ögesiyle sınırlanmıştır. Yani, Lozan'ın 37.-45. maddelerinden oluşan "Azınlıkların Korunması" kesimine göre Müslüman vatandaşlar azınlık statüsüne girmezler, dolayısıyla da azınlık koruma hükümlerinden yararlanamazlar. Türkiye'de bugüne kadarki genel kanı ve uygulama bu merkezdedir. (Bu noktaya, makalenin sonunda geri döneceğim).

Görüldüğü gibi Lozan, azınlıkların korunması açısından dönemine oranla oldukça avantajlı bir durum getirmektedir.

Bu böyle olduğu halde, üstelik AGİK olgusunun insan hakları sepetinin 1989 sonrası olağanüstü vurgulandığı bir dönemde Türkiye'nin kimi devlet organları, Türkiye'nin bir anlamda "velinimet"i olan bu antlaşmanın "Azınlıkların Korunması" bölümünün kimi hükümlerini çiğnemekte, Batı ülkelerinin Türkiye'ye müdahale etmesine ve onu horlamasına yol açan uygulamalar yapmaktadırlar.

Bu uygulamaların sergilenerek Türkiye'de herkesin bilgisine sunulması çok önemlidir ve Türkiye'nin uluslararası arenada daha fazla hırpalanmasının önüne geçilmesi için bir numaralı önkoşuldur.

Bu sergilemenin yabancı ülkelere fırsat vermek olduğunu söylemek de, hem Türkiye'deki herşeyden haberi olan Batı'yı aptal yerine koymak, hem de özeleştirisinin böyle durumlarda en iyi savunma biçimi olduğunu görmezlikten gelmek olacağından, en hafif deyimiyse safdilliktir.

⁶ Raymond Leslie Buell, "The Protestation of Minorities", *International Conciliation*, no. 222 (September 1926), s. 355, dipnot 30.

III- GÜNÜMÜZDE GAYRI MÜSLİM VATANDAŞLAR VE LOZAN UYGULAMALARI

Geçmişte, her ülke gibi Türkiye'de de uluslararası bir antlaşma olan Lozan'ın çiğnenmesi söz konusu olmuştur. Burada sözünü etmek istediğim ihlaller geçmişe ilişkin değildir. Şu anda yaşadığımız günlere ilişkindir.

A- Ermeni Kökenli Vatandaşlarla İlgili Durum

1 Aralık 1993 tarihli Cumhuriyet gazetesinde çıkan Aydın Engin imzalı haberin özeti şöyledir:

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu bir karar almıştır. Buna göre, özel Ermeni ilkokullarında Ermenice dersi dışında bütün dersler artık Türkçe yapılacaktır. Din dersi ve müzik dersi de dahil olmak üzere. Habere göre karar, 11 Ekim 1993 tarih ve 2392 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan haftalık ders çizelgesinin altına düşülen üç maddelik "not"un 3. maddesine sıkıştırılmıştır: "Ermenice dersi dışındaki bütün dersler Türkçe olarak okutulacaktır".

Bu kararla, Türkiye'de "Sevr'i yırtıp atan ve I. Dünya Savaşı sonunda yapılan antlaşmalardan hayatta kalan tek antlaşma" biçiminde övülen, Atatürk'ün de "Osmanlı devrine ait tarihte emsali namesbuk [görülmemiş] bir siyasi zafer eseridir!" diye selamladığı Lozan Antlaşması'nın birden fazla maddesi çiğnenmiş, çok tatsız durumlar doğmuştur.

1) Antlaşmanın 38. maddesinin 2. fıkrası şöyle demektedir:

"Türkiye'de oturan herkes, her inancın, dinin yada mezhebin, kamu düzeni ve ahlak kurallarıyla çatışmayan gereklerini, ister açıkta isterse özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır."

Madde 43 hükmü ise şöyledir:

"Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, inançlarına yada dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanamayacak"lardır.

Karar, özel Ermeni okullarında okutulan Hristiyan din derslerinin bile Türkçe okutulmasını isteyerek bu iki hükmü çiğnemiştir. Gazeteci Aydın Engin, "Örneğin, Pater Noster duasının Türkçe nasıl okunacağı yanıtız kalan sorular arasında" demektedir. Kurul ayrıca, devleti böyle inceden inceye alay edilecek duruma düşürmekten de suçludur.

2) Madde 39, fıkra 4 hükmü çiğnenmiştir. Hüküm metni şöyledir:

"Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın yada her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır."

"Herhangi bir Türk uyruğu"nın "açık toplantılarda" bile kullanabileceği bir hakkı, "pozitif haklar"a sahip olan Ermeni yurttaşlar, Kurul kararı yüzünden, kendi özel okullarında bile kullanamayacaklardır.

3) Madde 40'ın getirdiği şu hüküm çiğnenmiştir:

"Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları... özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ayinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır."

4) Md. 41, fıkra 1 hükmü şöyledir:

"Genel eğitim konusunda, Türk hükümeti, Müslüman-olmayan uyrukların önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilkokullarda anadilleriyle öğretimde bulunulmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylıkları gösterecektir..."

Fıkra 2 şöyle demektedir:

"Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyruklarının önemli bir oranda bulundukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklar, devlet bütçesi, belediye bütçesi yada öteki bütçelerce, eğitim, din yada hayır işlerine genel gelirlerden sağlanabilecek paralardan yararlanmaya ve pay ayrılmasına hak gözetirliğe uygun ölçülerde katılacaklardır."

Lozan, azınlık ilkokullarında anadilde eğitim yapılmasını istemekle kalmayarak, bu okullara Türkiye'nin para yardımı yapmasını bile karara bağlarken, Talim-Terbiye'nin bu okullarda anadilde eğitimi yasaklaması büyük çelişkidir.

5) Antlaşmanın 37. maddesi de çiğnenmiştir. Madde şöyle demektedir:

"Türkiye, 38. maddeden 44. maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir kanunun, hiçbir yönetmeliğin (tüzüğün) ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere aykırı yada bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir kanun, hiçbir yönetmelik (tüzük) ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir."

TC. Anayasasının bile çiğneyemeyeceği bu maddeyi, Talim-Terbiye'nin kararı çiğnemiştir.

6) Madde 44 hükmü şöyledir:

"Türkiye, bu Kesimin bundan önceki maddelerindeki hükümlerin, Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini" kabul etmiştir.

Talim-Terbiye'nin kararı, TC Devleti'nin uluslararası sorumluluk altına girmesine yol açmıştır. Gerçi, böyle bir sorumluluk durumunda yaptırım uygulayacak Milletler Cemiyeti Meclisi bugün artık mevcut değildir ama, bugünkü uluslararası ortamda Türkiye açısından önemli olan, yaptırım uygulanıp uygulanamaması değil, Türkiye'de bir resmî kuruluşun insan ve azınlık hakları konusundaki resmî işlemi sonucu Türkiye'nin uluslararası sorumluluğunun doğup doğmadığıdır.

7) Talim-Terbiye'nin kararı, Türkiye'nin Yunanistan'daki dış azınlığını da güç durumunda bırakmıştır.

Md. 45 hükmü şöyledir:

"Bu Kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır."

Burada, bu konuyu kısaca anımsatmakta yarar var.

30 Ocak 1923'te Lozan'da Yunanistan'la yapılan zorunlu nüfus değişimi sözleşmesi sonucu iki ülkenin karşılıklı azınlıkları değiş tokuş edilmiştir.

Her iki ülkede de bu değiş tokuş dışında tutulanlar vardır. Türkiye'de İstanbul Rum azınlığı, Fener Patrikhanesi'ne cemaat olarak yerinde bırakılmıştır. Bu istisnaya, altı ay sonra yapılacak Lozan Barış Antlaşması'nın 14. maddesiyle, İmroz ve Bozcaada Rumları da eklenecektir. Buna karşılık, altı maddelik Misakı Milli'nin üçüncü maddesinde sözü edilen "Garbi Trakya", 129.000 Müslüman-Türk'le birlikte, Yunanistan'da bırakılmıştır. Bırakılırken de, başka koruma antlaşmaların yanısıra, Lozan'ın 45. maddesi aracılığıyla da azınlık haklarına kavuşturulmuştur.

Yunanistan, bugün bu koruma antlaşmalarından yalnızca Lozan'ı tanımaktadır. Bununla birlikte, İstanbul, İmroz ve Bozcaada'daki Rum azınlık kısmen baskılar, kısmen de ekonomik nedenler yüzünden bugün neredeyse tümünden Yunanistan'a göç etmiş bulunduğundan, bu devlet her fırsattan yararlanarak Lozan'ın bağlarından kurtulmaya çalışmaktadır. Bunu da, en çok ve en sağlam biçimde, Türkiye'deki Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Talim-Terbiye gibi "milliyetçi" devlet organlarının kimi sakat işlemlerini fırsat bilerek gerçekleştirmektedir.

Yunanistan bunu en çok eğitim alanında yapmaktadır. Türk azınlık okullarına kendi özel yetiştirdiği öğretmenleri empoze ederek okulların boykota gitmesine ve eğitimin fena halde aksamasına yol açmakta, Türkiye'de basılmış kitapları kültür protokolüne rağmen okutmamakta, lise bitirme sınavlarını Yunanca yaparak Türk azınlık liselerinin mezun vermesini engellemekte, Türkiye'nin üniversite diplomalarını tanımamakta, en önemlisi de, Türkçe yapılan derslerin sayısını dolaylı yöntemlerle azaltmaktadır.

Şimdi, Batı Trakya azınlığının eğitim durumu böyleyken, Türkiye'de Müslüman olmayan Ermeni azınlığın anadilinde eğitim yapmasının Talim-Terbiye tarafından yasaklanması üzerine Yunan makamlarının büyük bir koz elde ettikleri açıktır.

Konunun Lozan açısından incelenmesi böyledir. Bununla birlikte, Talim-Terbiye'nin bu sakat kararının sonuçları bununla kalmamaktadır. Bir de, **AGİK sözleşmeleri ile Türk hukukunun çiğnenmesi** konuları vardır. Lozan'la ilgili olmamakla birlikte, konunun tamamlanması için bunlardan da parantez içinde söz etmek gerekecektir.

Talim-Terbiye'nin sakat kararı, Türkiye'ye AGİK uluslararası sözleşmelerini de çiğnetmiştir. Bunlardan birkaçının hükümlerini saymak durumun ciddiyetini anlamak açısından yeterli olacaktır.

AGİK Viyana Kapanış Belgesi (1989), ilke 19: "Katılan devletler, ülkelerindeki ulusal azınlıkların etnik, kültürel ve dinsel kimliklerinin geliştirilmesi için gerekli şartları koruyacaklar ve yaratacaklardır". Demek ki, imzacı devletler bu farklı kimlikleri yalnızca korumayacaklar, yaratacaklardır. Talim-Terbiye ise Türkiye'nin başına uluslararası problem yaratmaktadır.

AGİK Kopenhag İnsani Boyut Konferansı Belgesi (1990), ilke 32: "Ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi isteklerine rağmen asimile edilmek girişimlerinden uzak olarak etnik, kültürel, dilsel veya dinsel kişiliklerini serbestçe ifade etme, koruma ve geliştirme ve kültürlerini tüm görünüşleriyle geliştirerek sürdürme hakları vardır".

AGİK Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası (1990): "Ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunacağını, ulusal azınlıklara mensup kişilerin bu kimliklerini ayrıma tabi tutulmaksızın ve kanun önünde tam bir eşitlikle, özgür olarak ifade etmeye, korumaya ve geliştirmeye hakları olduğunu teyit ederiz".

Ayrıca, "Barış, adalet, istikrar ve demokrasinin yanı sıra, halklarımız arasındaki dostane ilişkilerin de ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunmasını ve bu kimliğin kuvvetlendirilmesi için gerekli şartların yaratılmasını gerektirdiğine ilişkin derin inancımızı teyit ederiz".

Bütün bu belgelerin altında Türkiye Cumhurbaşkanı ile Başbakanının imzası vardır.

Talim-Terbiye'nin kararı Türk iç hukukunu da çiğnemiştir. Çünkü Lozan Barış Antlaşması ve ekleri, 23 Ağustos 1923 tarih ve 341, 342, 343 ve 344 sayılı yasalarla iç hukuk haline getirilmiş bulunmaktadır.

Gelen tepkiler üzerine, Milli Eğitim Bakanlığı Ermenice yasağının incelendiğini açıklamıştır. Bakan Ayaz şöyle demiştir:

"Yasaklama söz konusu değil. Lozan Antlaşmasına göre Ermenice dersler Ermenice olur, onun dışındakiler Türkçe olacaktır, diye görüş bildiriyor". Ermeni velilerin istemlerinin değerlendirildiğini, konunun sadece kendi bakanlığını ilgilendirmedikçe, uygulamaya bu yıl başlanmadığını, yeni bir şeyin söz konusu olmadığını belirten Bakan Ayaz, konuşmasına şöyle devam etmiştir:

"Bizim 1993-94 ders yılında bakanlık olarak veya vilayetlerin vilayet olarak yaptıkları bir uygulama söz konusu değil. Talim Terbiye Kurulu, kendine sorulduğu zaman böyle bir karar almışlar. Din derslerinin de kendi dillerinde değil Türkçe olarak okutulması yönünde. Ermenice dersleri vardır kendilerinin. 'Bunun dışındaki dersler Türkçe olarak öğretilir' diye bir karar almışlar. Bu konuyu tetkik ediyoruz. Normal olarak, bir sual üzerine alınmış bir karar var. Bunun gözden geçirilmesi yolunda bir talep var. Taleple ilgili durumu tetkik ediyoruz. Buna göre karar verilecektir⁷."

Sonunda bakanlık, Talim ve Terbiye Kurulu'nun tükürdüğünü yalamak zorunda kalmış, karar bir süre sonra iptal edilmiştir. Bakan Nevzat Ayaz, "Ermeni okullarında Türkçe ve Türk kültürü dışındaki derslerin hangi dilde okutulacağını, bu okulların isteğine bırakıldığını" bildirerek, Talim-Terbiye kararını geri almıştır⁸.

Bununla birlikte, Türkiye'nin Lozan'ı çiğnediği ne yazık ki akıllarda kalakalmıştır.

B- Rum Kökenli Vatandaşlarla İlgili Durum

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 11 Ekim 1993 tarihli bir kararla, Ermeni kökenli vatandaşlarımızın hakları konusunda Lozan'ı çiğnemesi olayı henüz sürerken bu sefer İçişleri Bakanlığı, İstanbul'da yaklaşık üç bin kadar kalmış Rum kökenli vatandaşlarımız konusunda Lozan'ı, yasaları ve Anayasa'yı çiğnemiştir.

İlk önce dinci gazetelerde sansasyonel biçimde yer aldığı anlaşılan olaylar, 19 Ekim 1993 tarihli *Milliyet* gazetesinde haber olmuştur. Burada, önce Nilüfer Kas imzasıyla "Patrikhane Göz Hapsinde" başlığıyla çıkan bu haberi kısaca özetlemek istiyorum:

Türk Ortodoks Patrikhanesi patrik vekili Selçuk Erenerol bir ihbarda bulunuyor: Fener'deki Rum Ortodoks Patrikhanesi civarındaki evler, "Türk vatandaşlığına geçen" Rumlar tarafından satın alınmaya başlamıştır. Amaç, İstanbul'da "İkinci bir Vatikan Devleti" kurmaktır. Bunun için de, Patrikhane, Rum yurttaşlardan yararlanmakta, onlara civardaki evleri satın aldirtmaktadır. Erenerol ayrıca, Patrikhane'nin tüm gelirinin Yunanistan'dan geldiğini, Patrik'in Yunan emellerine hizmet ettiğini ileri sürerek, "Vatana ihanet cezasız kalmaz" demiştir.

N. Kas'ın haberinde, "Dışişleri Bakanlığı'nın talimatıyla" harekete geçen Fatih Tapu Müdürlüğü'nün geniş bir araştırma sonucu saptadığı evler pafta, ada, parsel, malik ve alınış tarihleriyle bir tablo olarak verilmektedir. Haberde ayrıca, "halkın yoğun şikayetleri üzerine harekete geçen" Fatih Belediyesi'nin bir Araştırma Komisyonu

⁷Cumhuriyet gazetesi, 3 Aralık 1993.

⁸Cumhuriyet gazetesi, 10 Aralık 1993.

kurduğu, Başkan Yusuf Günaydın'ın da, söz konusu evlerin "gayri müslim vatandaşlarca satın alınmasını dikkat çekici" bulduğu yazılmıştır.

Gazetenin 11 Kasım 1993 tarihli sayısında ise, "Altı Papazın İfadesi Alındı" başlığı altında gene çok ilginç bilgiler bulunmaktadır. İstanbul Valiliği'nden aldığı emir üzerine, Fatih kaymakamlığı idari soruşturma açmış, Çarşamba Polis Karakolu yetkilileri Patrikhane'de görevli altı metropolitin ifadesini almıştır. Yalnız, bu ifadeler, normal olarak karakolda alınmak yerine, Fatih Milli Eğitim Müdürlüğü binasında alınmıştır. Gerekçe, "Olayla ilgili uluslararası bir skandala yol açmamak kaygısı"dır. Haber, Fatih Belediye Meclisi İmar Komisyonu'nun kurduğu Araştırma Komisyonu'nun 11 Kasım 1993 günü saat 14.00'de toplanacağını bildirecek son bulmaktadır.

Haber budur. Yalnız, incelenmesine geçmeden önce, bir parantez içinde, ihbarı yapan "Türk Ortodoks Patrikhanesi" hakkında özet bilgi vermek gereklidir.

İhbarı yapan Selçuk Erenerol, Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi patrik vekilidir. Daha önce babası Papa Eftim I Patrikhanenin ilk patriği olmuş, o ölünce yerine kardeşi Turgut Erenerol Papa Eftim II adıyla geçmiş, onun da birkaç yıl önce ölmesi üzerine, Selçuk Erenerol patrik vekilliğini üstlenmiştir.

Bu Patrikhane konusu biraz hazin bir konudur.

Türk Ortodoks Kilisesi'nin temelleri, Keskin'de doğmuş Karamanlı (Türkçe konuşan Rum-Ortodoks) bir Ortodoks din adamı olan Papa Eftim tarafından, Fener'deki Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne karşı olarak 1922 yılında Kayseri'de atıldı. Fener'deki Patrikhane'nin yurt dışında bir yere nakli Lozan'da kabul ettirilemeyince, Cumhuriyet hükümeti, tüm Türkiye'yi laikleştirmek ve Türkleştirmek politikasının bir parçası olarak Papa Eftim'i güçlü biçimde destekledi. Amaç, herhalde, bir tür "Rum Diyanet İşleri Başkanlığı" oluşturmaktır.

Fakat, 30 Ocak 1923 Mübadele Sözleşmesi sonucu Anadolu'daki tüm Rum Ortodokslar Yunanistan'a zorunlu olarak göç etti ve Papa Eftim'in cemaati de ortadan böylece silindi. (Kendisi, "mübadil" (Yunanistan'a zorunlu göçe tabi) olmasına rağmen, 120 kişilik ailesiyle birlikte değişimden bağışık tutuldu).

İstanbul'a gelen Papa Eftim, burada Fener Patrikhanesine bağlı İstanbul Rum cemaati tarafından dışlandı. İstanbul'da tutunamadı. Bunun üzerine devlet de kendisinden yavaş yavaş elini eteğini çekti, "Ne ölsün ne onsun" bir halde bıraktı ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi, küçük cemaati ve zamanında ele geçirdiği üç kiliseyle İstanbul'da unutulmaya terk edildi. Bunların bir kısmı, Turgut Erenerol'un "Teoman Ergene" kalem adıyla yazdığı "İstiklâl Harbinde Türk Ortodoksları" kitabında (İstanbul, İ.P. Neşriyat Servisi, 1951, 242 s.) yana yakıla anlatılır. Bu oluşumun kaçınılmaz yalnızlığı o dereceye varmıştır ki, bundan birkaç yıl önce Patrik Turgut Erenerol ölünce, kilisede dinsel törenini yapacak Ortodoks din adamı ve ölünün gömüleceği Ortodoks mezarlığı bulma sorunuyla karşılaşmıştır.

Şimdi, Milliyet'deki haberin incelenmesine geçebiliriz.

1) Haber, Fatih Tapu Müdürlüğü'nün, "Dışişleri Bakanlığı'nın talimatıyla" harekete geçtiğini söylemektedir. Dışişleri'nin, tapu dairesine emir vermesi diye bir

durumun mümkün olmamasının yanı sıra, bu araştırma işinden Dışişleri'nin haberi bile olmamıştır.

Araştırma emrini veren, İstanbul Valiliği aracılığıyla İçişleri Bakanlığı'dır. Üstelik, bu bakanlık, Dışişleri'ne durumu iki satırlık bir yazıyla bile haber vermemiş, Dışişleri, olayın dinci gazetelere, oradan da Atina basınına yansımaları üzerine, çok dolaylı biçimde konuya el koymuştur. Bu "el koyma" da, Türkiye'nin pozisyonunu Yunanistan'a karşı savunabilmek için olay hakkında telefonla bilgi istemekle sınırlı kalmak zorundadır.

Işın asıl vahameti de buradadır. Türkiye'nin dış ilişkilerini planlayan ve yürüten Dışişleri, başta Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığı konusu olmak üzere Yunanistan'la ilişkileri yüzde yüz etkileyecek bir olayın tamamen dışındadır. Üstelik, dışlanması yalnızca bu olayla da sınırlı değildir. Örneğin, Ermeni okullarında Ermenice'nin yasaklanmasında ve Rum okullarına bir türlü öğretmen atanmama işinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, Müslüman vakıfların kira gelirlerinin yükseltip de Hristiyan vakıflarınıninkinin aynen bırakılmasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından dışlanmaktadır. Ondan sonra da, Türkiye'nin ikili ve uluslararası ilişkilerde bu utanılacak olayları Dışişleri'nin temizlemesi istenmektedir.

Oysa, Dışişleri'ne göre, a) Bu insanlar Türk yurttaşıdır. Bunlar doktor vs. gibi iyi eğitim almış adam yetiştirirlerse, Türkiye kazanır; b) Bu azınlık Türkiye'yi katiyyen tehdit eder nitelikte değildir; c) Batı Trakyalı soydaşlarımızın rahat etmesi için Türkiye'deki Rumların mutlu olması gerekir.

2) Evleri satın aldığı söylenenler, "Türk vatandaşlığına geçen Rumlar" olarak belirtilmektedir. Sanki, bu evleri almak için gizlice Türk vatandaşlığına geçmiş kişilerden söz edildiği izlenimi doğmaktadır. Bilindiği kadarıyla, Türkiye'deki Rum kökenli vatandaşlar durmadan Atina'ya ve Pirle'ye göç etmektedir ve 1923'ten bu yana hiçbir "Rum", Türk yurttaşlığına geçmemiştir. Zaten, konumuz bağlamında "Rum", "Türk yurttaş ve Rum Ortodoks dininden olan kişi" anlamındadır.

3) Yazıda, evlerin listesi verilmiştir. Yalnız manşet okunursa, 1923'te 100.000'in (yüz bin) üstündeyken bugün 3.000'e düşen bu insanların son yıllarda bütün civarı ele geçirdikleri izlenimi doğuverecektir. Oysa, tam 53 yıllık durumu yansıtan 17 kalemlik liste dikkate alındığında, 1954 ve 89 yıllarında Rumların 2 ev aldıkları, 1940, 41, 47, 59, 67, 77, 79, 80, 87, 88, 91, 92, 93 yıllarında da 1'er ev edindikleri görülmektedir. Başka yıllarda Rumların ev alımı yoktur.

Bu durumda, insanın aklına ister istemez birtakım sorular gelmektedir.

Sayısı bu kadar azalmış, üstelik % 95'i tek ayağı çukurda olan yaşlı bir Hristiyan cemaati, kendi ruhanî merkezi yakınında ev almayıp da nereden alacaktır?

Araştırmalarım sonucu saptadığıma göre bu evler, malikleri tarafından, Patrikhane'de çalışanlara tahsis edilmektedir. Ölmesine birkaç yıl kalmış bir dindar Hristiyan, fazladan bir evi varsa bunu (cennetin anahtarını garantilemek için) papazlara tahsis etmeyip de Rum kökenli şarkıcımız Fedon'a mı tahsis edecektir?

Folklorik sayıda kalmış insanların mülkiyet haklarını sorgulamak ve bu insancıkları bu ülkeden ölüreyak soğutmak, vatana ihanet değildir de, ev alıp papazlara tahsis etmek mi ihanet olmaktadır?

4) Patrikhane'nin bir tür "Vatikan Devleti" haline getirilmesi konusuna gelince. Bu konuda, önce oturup bir aritmetik hesap yapmak gerekmektedir. Patrikhane papazları yalnızca TC yurttaşları arasından seçildiğine ve Rum gençler artık papazlığa rağbet etmediklerine göre, yaklaşık 20-25 yıl sonra bu Patrikhane başka birşeyden değil, sadece papazsızlıktan kapanacaktır.

İstanbul'da Rum kalmayıp da kapanınca, Batı Trakya'daki 110.000 Müslüman-Türk'ün Lozan ve başka antlaşmalarca sağlanmış haklarını korumaya Türkiye'nin "uluslararası hukuk" feryatlarının yeterli olacağı kuşkuludur ki, bu feryat bugün bile yetmemektedir.

Birkaç yıl önce İskeçe'de 90'ını geçkinen vefat eden, benim de Batı Trakya incelemelerim sırasında orada 1985'te tanıştığım, İttihat ve Terakki'nin Edirne'deki özel okulunda yetişmiş, 1932-64 yılları arası Batı Trakya'da ünlü Trakya gazetesini çıkarmış olan Osman Nuri (Fettahoğlu) Bey, 6-7 Eylül olayları hakkında şöyle yazmıştı:

"Türk vatandaşı Rumlar! Yunan vatandaşı Türklerin samimi sempatilerini kabul ediniz!⁹

Genel olarak Kıbrıs olayı, özel olarak da, İstanbul'da çalışan Yunan pasaportluların 1964 yılında Kıbrıs'taki katliamlar üzerine Türkiye'den çıkarılmaları, onlarla kız alıp vermiş olan İstanbul Rum yurttaşlarımızın da bu tarihten sonra çekip gitmelerine yol açtı. Batı Trakyalıların ıstıraplarının yoğunlaşması işte bundan sonradır.

Bugün, birçok baskının yanı sıra, Batı Trakya bölgesinde Müslüman-Türk azınlığın taşınmaz mal satın alması, 1938'de çıkarılmış 1366 sayılı yasayla hukuken değil ama, fiilen engellenmektedir. Bu yasak, uluslararası planda Türkiye'nin en kolay hedefi, Yunanistan'ın da en zayıf noktasıdır ve bu ülkenin Mayıs 1989'da AT'den büyük bir hukuksal darbe yemesi sonucunu da yaratmıştır. Hatta Mitsotakis, bu yasağı fiilen gevşetmeye başlamıştı. Şimdi Yunanistan, Türk diplomatlarına karşı verecek cevap bulacaktır.

Şimdi, gelelim olayın Lozan'la ilgisine.

1) Lozan Md. 38, fıkra 1 hükmü şöyledir:

"Türk hükümeti, Türkiye'de oturan herkesin, doğum, bir ulusal topluluktan olma, dil, soy yada din ayrımı yapmaksızın, hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir".

Olayda, Rum kökenli vatandaşlarımızın mülk edinme ve mülküne istediği gibi tasarruf etme özgürlükleri, yukarıda sözü edilen idari tasarruflar sonucu çiğnenmiş, bu fıkra hükmü ihlal edilmiştir.

⁹Trakya gazetesi, İskeçe (Yunanistan), 12 Eylül 1955.

2) Lozan Md. 39, fıkra 1, 2 ve 3 hükümleri şöyledir:

"Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık [medeni] haklarıyla siyasal haklardan yararlanacaklardır.

"Türkiye'de oturan herkes, din ayrımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşit olacaktır.

"Din, inanç yada mezhep ayrılığı, hiçbir Türk uyruğunun, yurttaşlık haklarıyla [medeni haklarla] siyasal haklarından yararlanmasına... bir engel sayılmayacaktır."

İslami vakıfların yüzlerce binayı yurt olarak kullanarak şeriatçı yetiştirmelerine hiçbir engel tanımayan Türkiye'de, İstanbullu Rumların birkaç ev satın almaları konusunda soruşturma açılması, baskı yapılması, bu madde hükümlerinin açık çiğnenmesidir.

3) Lozan Md. 40'ın ilk bendi şöyledir:

"Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır..."

Bu madde hükmü, "uygulamada" çiğnenmiştir.

4) Bütün bunlara ek olarak, Md. 37'nin,

"... 38. maddeden 44. maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir kanunun, hiçbir yönetmeliğin (tüzüğün) ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere aykırı yada bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir kanun, hiçbir yönetmelik (tüzük) ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını" öngören hükmü de çiğnenmiştir.

Milliyet'in 11 Aralık tarihinde yayınladığı yukarıda belirttiğim ve Çarşamba Polis Karakolu görevlilerinin, Patrikhane'de görevli altı metropoliti konuyla ilgili olarak sorguya çekmelerine ilişkin haber, yukarıdaki yorumları doğrulayan önemli bir kanıttır. Üstelik, İçişleri Bakanlığı yaptığı işin farkındadır ki, polisler her yurttaşı ifade vermek için karakola götürürken, papazları "olayla ilgili uluslararası bir skandala yol açmamak kaygısı"yla Fatih Milli Eğitim Müdürlüğü'nde sorgulamışlardır.

Özel mülkiyetin temel olduğu, Anayasa ve yasalarla korunduğu, hatta "kutsal" sayıldığı bir ülkede, bırakın Lozan'a getirilmiş azınlık haklarını, ev satın almak isteyenlerin fiilen caydırılmasının nasıl düşünülebileceği merak konusudur.

İnsan hakları karnesi fena halde kırık olan Türkiye, böyle bir soruşturma uluslararası örgütlere taşındığında, ne durumda kalacaktır? "Türkiye'de Müslüman olmayanların ev alması yasak mı?" dediklerinde diplomatlarımız ne yanıt vereceklerdir?

Bütün bunların yanısıra, bu işlemleri yapan kamu makamları Türkiye'nin dış itibarını tehlikeye sokmanın ve zedelemenin dışında, bölücülük de yapmışlar, bu milletin "birlik ve beraberliğine" büyük darbe indirmişlerdir. Mademki "Türk Milleti" dediğimiz bu millet çok değişik etnik, dinsel vs. kökenli yurttaşlardan oluşmaktadır, bunlar arasından bir tek bireyin bile kökeni yüzünden ayrıma tabi tutularak millettten ve devletten soğutulması Türkiye'deki bütün Hristiyan yurttaşları tedirgin edecek ve onları devlet ve millettten soğutacak bir davranıştır. Yani bölücülüktür. Bu ülkede vatandaş tanımını, ne yazık ki, "Sünni Müslüman Türk" biçimini almaya başlamaktadır.

III- GÜNÜMÜZDE KÜRT KÖKENLİ VATANDAŞLAR VE LOZAN UYGULAMALARI

Bir bütün olarak Lozan Antlaşması, nasıl Türkler tarafından Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran bir zafer anıtı olarak algılanıyorsa, Türkiye'deki Kürt milliyetçiliğinin birçok temsilcisi tarafından da Kürdistan'ı bölüp parçalayan lanetli bir metin olarak anılmaktadır.

Gerçekten, Sevr'in 62.-64. maddelerini kapsayan Kesim III "Kürdistan" başlığını taşımaktadır ve şu hükümleri getirmektedir:

"Kürtlerin sayıca üstün olduğu bölgelerin yerel özerkliği", Sevr yürürlüğe girdikten altı ay içinde İngiliz, Fransız ve İtalyanların katılımıyla kurulacak bir komisyon tarafından hazırlanacak, Sevr'in yürürlüğe konmasından bir yıl sonra ise bu bölgedeki "nüfusun çoğunluğunun Türkiye'den bağımsız olmak istediklerini kanıtlayarak Milletler Cemiyeti Konseyi'ne" başvurmaları ve Konsey'in de "bu nüfusun bu bağımsızlığa yetenekli olduğu görüşüne" varması halinde Türkiye "bu bölgeler üzerinde bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeç"miş sayılacaktır. Bu haliyle Sevr, Ermenistan'ı kurduğu gibi Kürdistan'ı kurmamakta, ama buna giden yolu da açmaktadır.

Lozan metninde "Kürdistan" sözcüğü hiç geçmez. Tam tersine, Türkiye'nin 1923'te kurulması, arkasından Irak'ın 1932'de, Suriye'nin de 1936'da bağımsız birer devlet olmaları, zaten 1639'da Osmanlı İmparatorluğu'yla İran arasında Kasrı Şirin Antlaşması'yla doğu-batı olarak ikiye bölünmüş olan tarihi Kürdistan'ı bir de kuzey-güney olarak bu ülkeler arasında bölmüştür. Kürt milliyetçiliği açısından bakıldığında, durum budur.

Bununla birlikte, Kürt milliyetçilerinin Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranları, neden bir de Kürdistan kurmadılar diye eleştirmeleri de anlamlı değildir. Dönemin ulus-devlet kurma dönemi olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Hatta, Antlaşma'nın "Azınlıkların Korunması" bölümüne niye yalnızca gayri müslimler alındı, Kürtler alınmadı diye eleştirmek de gerçekçi değildir. Çünkü hem dönemin turnesol kağıdı ulus değil din'dir, hem de "azınlıkların uluslararası korunması" büyük devletlerin müdahalesini meşrulaştırmış ve tarih boyu fazlasıyla ağız yakmış bir "yoğurt"ur.

Bununla birlikte, Kürtlerin yeni Cumhuriyet'in kurucu öğelerinden biri olduğunun hemen unutulduğu de bir gerçektir. Kurtuluş Savaşı'nın yöneticileri 1919-22 arasında

durmadan bunu yinelemişlerdi¹⁰. Üstelik, M. Kemal Paşa'nın daha Lozan imzalanmadan yaptığı Ocak 1923 İzmir Basın Toplantısı'nda bizzat söylediği gibi, 1921 Anayasası yerel özerkliği öngörmekteydi ve buna göre Kürtler, çoğunluk oluşturdıkları yerlerde bundan yararlanacaklardı¹¹.

Oysa, Lozan Temmuz'da imzalanıp da Cumhuriyet Ekim'de ilan edildikten sonra, yeni anayasa (1924) artık yerel özerklik sözü etmemektedir. Kürtler birdenbire tümünden yok sayılmışlardır. Ama bu, Lozan metniyle ilgisi olmayan bir olgudur. Zaten Kürt milliyetçilerinin şikayette haklı olduğu husus, Lozan'ın metni değil, uygulamasıdır. Daha doğrusu, uygulanmamasıdır.

Yukarılarda, yapıldığı döneme oranla Lozan'ın Türkiye lehine getirdiği değişikliklerden söz ederken, herşeyden önce, azınlık tanımında "soy, dil ve din" ölçütleri yerine yalnızca "din" ölçütünün getirilmiş olduğunu belirtmiştim. Bu husus Türkiye'de bugüne kadar şöyle anlaşılmıştır: "Lozan'ın 'Azınlıkların Korunması' bölümünde azınlık tanımı 'gayri müslim' olarak yapılmaktadır, Kürtler gayri müslim olmadıkları için Lozan'ın bu kesiminde getirilen haklarla ilgileri yoktur."

Oysa, gene bu makalede verilen madde hükümlerinden bazıları anımsandığında, Lozan'ın bu kesiminin yalnızca gayri müslimlerden söz etmediği ve getirdiği hakları yalnızca onlar için getirmediği dikkat çekmiş olmalıdır.

Kesim dikkatle okunursa, Md. 44'de sözü edilen "uluslararası nitelikte" güvencelere sahip olmamakla birlikte, Türkiye'nin imzasıyla kendilerine haklar verilmiş bulunun ve bu hakları "hiçbir yasa, yönetmelik ve resmî işlem"le ortadan kaldırılamayacak üç gruptan daha söz edildiği görülür. Yani, Lozan'ın "Azınlıkların Korunması" başlıklı kesimi şu dört gruba farklı farklı, ama hiçbir işlemle geri alınamayacak haklar tanımaktadır:

a) "Müslüman olmayan Türk uyrukları" (Md. 38 fıkra 3, Md. 39 fıkra 1, Md. 40, 41, 42, 43 ve 44'ün tümü)

b) "Tüm Türk uyrukları" (Md. 39 fıkra 3 ve 4)

c) "Türkiye'de oturan herkes" (Md. 38 fıkra 1 ve 2, Md. 39 fıkra 2)

d) "Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyrukları" (Md. 39 fıkra 5)

Görüldüğü gibi Lozan Antlaşması, bu kesimde sıraladığı ve 37. maddeyle de "geri alınamaz" ilan ettiği hakları, "din" ölçütüyle tanımladığı (ve sınırladığı) azınlıklarla sınırlı tutmamıştır.

¹⁰Bu konuda bkz. Baskın Oran, Atatürk Milliyetçiliği, Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme, 3. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, s. 136-139. Ayrıca, Nutuk'un belgeleri içeren üçüncü cildine bakılmalıdır.

¹¹Bkz. Mustafa Kemal, Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923), İstanbul, Kaynak Yayınları, Haziran 1993, s. 105.

39. maddenin 4. fıkrası şöyledir:

"Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın yada her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği gibi kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır."

Aynı maddenin 5. fıkrası da şöyledir:

"Devletin resmi dili bulunmasına rağmen, Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır."

Yani, Lozan, dil konusunda gayri müslim olmayanlara da ayrıcalık sağlamış, onlara getirdiği başka insan haklarının yanısıra, sırf bu konuyla (ana dilin kullanımı) sınırlı kalmak üzere azınlık hakları da vermiştir.

Bu dört gruba Lozan'ın tanıdığı haklar şöyle sıralanabilir:

a) "Gayri müslim azınlıklara mensup Türk uyrukları"na verilen haklar:

Dolaşım özgürlüğü; medeni haklardan yararlanma; giderlerini ödeyerek her türlü kurum (vakıf vb.) kurmak, yönetmek ve denetlemek, buralarda dilini kullanmak; dinsel özgürlük; ana dilde öğretim; resmî bütçeden yardım alma; gelenek ve göreneklerine saygı gösterme; inanç yada dinsel ayine aykırı davranışta bulunulmaması.

Bu grubun hakları, doğal olarak, ayrıca diğer üç grubunkini de içermektedir.

b) "Tüm Türk uyrukları"na verilen haklar:

Din, inanç yada mezhep ayrımı yapılmaması; yukarıda metni verilen Md. 39 fıkra 4'deki dil özgürlüğü.

Bu grubun hakları, doğal olarak, c ve d gruplarınınkini de ayrıca içermektedir.

c) "Türkiye'de oturan herkese" verilen haklar:

Milliyet, dil, soy, din ayrımı yapılmaması; yaşam ve özgürlük güvencesi; yasa önünde eşitlik.

d) "Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyrukları"na verilen haklar:

Yukarıda metni verilen Md. 39 fıkra 5'deki dil özgürlüğü. Bu grubun hakları, doğal olarak, b ve c gruplarınınkini de içermektedir.

İşte, Lozan'ın Kürt kökenli vatandaşlar açısından uygulanmasında yukarıda yazılanlar dikkate alınmamış, Lozan'ın bu vatandaşlara tanıdığı haklar yadsınmıştır. Lozan uygulanmayarak çiğnenmiştir.

Örneğin, Md. 39 fıkra 4'e rağmen, tek parti döneminde Kürtçe konuşanlara o zamanın parasıyla kelime başına çok ağır para cezaları verilmiştir¹². 12 Eylül döneminde, cezaevlerindeki çocuklarını ziyarete gelen Kürtçe'den başka dil bilmeyen analar kapıdan döndürülmüştür. Daha düne kadar Kürtçe konuşanlar, Kürtçe arabesk kaset dolduran ve satanlar tutuklanmıştır. Ekim 1983'te Türkçe'den başka dillerdeki yayınları düzenlemek görünümüyle çıkarılan ve Kürtçe kitap vb. yayımlamaya binbir hukuksal canbazlıkla engellemeye çalışan 2932 sayılı yasa daha yeni kaldırılmıştır. Bugün hâlâ Kürtlerin Kürtçe Radyo-TV yayını yapmaları Lozan'ın bu hükmüne rağmen engellenmektedir¹³.

Md. 39, fıkra 5'e rağmen, Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemesi'ndeki duruşmalarda Kürtçe ifade vermek isteyenlere, örneğin Mehdi Zana'ya neler yapıldığı henüz unutulmamıştır.

Oysa, bütün bunlar Lozan'ın açık seçik çiğnenmesidir ve "Türkiye'nin velinimetini"nin çiğnenmesi, kimsenin umurunda gözükmemektedir.

Gerek Türkiye'nin girmek istediği Batı toplumu tarafından ikinci sınıf sayılmaması için, gerekse ülkeyi perişan eden Kürt sorununun çözülebilmesi için bu ihlallerin artık bir son bulması çok önemli gözükmemektedir.

Son olarak, makaleyi bitirmeden önce, burada yaptığım yorumlara yöneltilebilecek itirazları kısaca tartışmak istiyorum:

1) Lozan'ın azınlık kavramını "din" ögesiyle tanımladığına ve bu kesimin başlığının da "Azınlıkların Korunması" olduğuna bakıp da içeriğinin yalnızca gayri müslim azınlıkları ilgilendirdiği söylenebilir mi?

Hayır. Bu kesim yalnız azınlık haklarıyla değil, aynı zamanda, bugün İnsan Hakları dediğimiz kavramla da ilgilidir. Bu başlığı taşımasının nedeni, 1789'la dünya literatürüne yerleşmiş bir terim olmakla birlikte ulusal alanla sınırlı kalmış olan "İnsan Hakları" kavramının uluslararası belgelere ancak 2. Dünya Savaşından sonra girecek olmasıdır.

2) Antlaşmayı yapanlar her yerde ve her zaman "gayri müslim" nitelemesini kullanmaya gerek duymamışlardır, kesimin başlığından bu zaten bellidir, denebilir mi?

¹²Kürtçenin yasaklanması, bilindiği kadarıyla, ilk kez Şark Islahat Planı'nın (1925) 15. ve 17. maddelerinde geçer. Plan'ın metni için bkz. Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri*, Ankara, Özge Yayınları, 1993, s. 481-489. Dr. Hikmet Kuvılcımlı, *İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)* adlı kitabında (İstanbul, Yol Yayınları, 1979), *Son Posta* gazetesindeki (23.9.1932) şu haberi aktarıyor: "Dört Yol'da Türkçe'den Başka Bir Dil Konuşulmayacak: Dört Yol-Özel: Kaymakamlık tarafından genel yerlerde Türkçe'den başka bir dili konuşanlar hakkında şiddetli kovuşturma yapılarak ağır cezalar verileceği tellallarla ilan edildi" Bu cezanın kelime başına 5 kş. olduğu bilinmektedir.

¹³Bildiğim kadarıyla, Kürtçe yasağının Lozan Md. 39'a aykırı olduğunu ilk yazan Ahmet Zeki Okçuoğlu'dur (Yeni Gündem, 12-18 Nisan 1987).

Hayır. Bir uluslararası antlaşma yapılırken, en büyük önem taşıyan husus, metnin açık ve seçik bir biçimde kaleme alınmasıdır. Bunu sağlamak için, taraflar, bir tümcede aynı sözcüğü yada terimi defalarca kullanmaktan kaçınmazlar. Çünkü amaç edebi bir yapıt ortaya koymak değildir; kolay ve mümkünse yoruma gerek duymayacak bir metin üretmektir.

Bu ilkenin Lozan'da dikkate alınmamış olması düşünülemez. Türk uyruklarının haklarından söz ederken, kimi maddelerde açık açık "Müslüman olmayan Türk uyrukları" denmesi, kimi maddelerde ise bu uyrukları nitelerken "Tüm" yada "Türkçeden başka dil konuşan" nitelemelerinin kullanılması, tarafların yukarıda sayılan dört ayrı kategoriden ayrı ayrı bahsediyor olmalarından ötürüdür; yoksa sözcük tasarrufu yapmak istemelerinden değil.

Aynı bağlamda, şu hususa da dikkat gerekmektedir: Lozan'ın 37.-44. maddelerinde dile getirilen haklar ve bunlara sahip vatandaş kategorileri, dönemin bütün azınlık koruma antlaşmalarında mevcut bulunan standart hatta "şablon" hükümlerdir. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğuna imzalatılan Sevr Barış Antlaşmasının yanı sıra, BMOD tarafından Yunanistan'a imzalatılan ve Yunanistan'daki azınlıkların korunmasına ilişkin olan Sevr Antlaşması¹⁴ da neredeyse kelimesi kelimesine aynı hükümleri taşımaktadır. Bu bağlamda, burada Kürt kökenli Türk uyruklarının yararlanabileceğini söylediğim Lozan Md. 39, tüm Yunan ve Osmanlı vatandaşlarının özel işlerinde ve yayınlarında vb. istediği dili kullanabileceği, mahkemelerde kolaylık görebileceği biçiminde Yunan Sevr'inin 7. maddesinde, Osmanlı Sevr'inin de 145. maddesinde karşımıza çıkmaktadır.

3) Acaba, bir uluslararası antlaşmanın uygulaması (*subsequent practice*) uzun bir süre itiraz gelmeksizin devam edince, söz konusu hükümlerin doğru uygulanmış olduğu yorumu yapılabilir mi?

Gene hayır. Lozan'ın Md. 39/4 ve 5 hükümlerine bildiğim kadarıyla bir itiraz gelmemiştir. Ama bunun nedeni çok açıktır: Milletler Cemiyeti döneminde Baulıların Kürtlere duyduğu yoğun ilgi 1922, hatta 1921'den sonra sıfırlanmış, bu ülkeler Türkiye Cumhuriyetiyle uzlaşmışlardır. Lozan'da Kürt ve Kürdistan sözcüklerinin K'sinin dahi geçmemesi bundandır. Sonra, iki savaş arası döneminin kavgası, iki rakip kamp arasında Avrupa'da sahnelenmiştir ve iki tarafın da Kürtlerle en ufak bir ilgisi olmamıştır. Birleşmiş Milletler döneminde de, bilindiği gibi, "azınlık hakları" değil de "insan hakları" yaklaşımı egemen olmuştur. Kürtler, Sevr döneminden sonra ikinci defa uluslararası politika sahnesine ancak 1990'larda, Körfez Savaşı sonucu çıkabileceklerdir.

¹⁴ Sèvres kentinde aynı gün (10 Ağustos 1920) bir değil, üç tane Sevr Antlaşması imzalanmıştır 1) Bizim bildiğimiz, Osmanlı İmparatorluğunu parçalayan Sevr Antlaşması, 2) Batı Trakya'yı Müttefik yönetiminden alıp Yunanistan'a veren Sevr Antlaşması, 3) BMOD tarafından Yunanistan'a imzalatılan ve bu ülkedeki azınlıkları korumak amacını güden Sevr Antlaşması. Bunlardan birincisine Osmanlı Sevr'i (O. S.), ikincisine Trakya Sevr'i (T.S.), üçüncüsüne de Yunan Sevr'i (Y.S.) demek uygundur.